

una història que em van explicar... me'n recordo que... avui el priorat..

Més enllà d'*Històries i llocs*

ORIOL FONTDEVILA

COORDINADOR DE PROJECTES D'IDENSITAT 07

La publicació que teniu a les mans es troba en el que podem considerar com un *més enllà* del projecte *Històries i llocs*. Pròpiament no es tracta del projecte artístic que el col·lectiu Sans Façon va impulsar a la comarca del Priorat en el marc d'Idensitat i Priorat Centre d'Art entre els anys 2007 i 2009, sinó que el material que aquí es conté més aviat l'hem d'entendre com un dels seus rèdits. Pràcticament un any després de la finalització del projecte, amb aquesta publicació es recopilen aspectes que es van generar amb el treball, els quals, si bé no es van contemplar en la formalització d'*Històries i llocs* com a projecte artístic, des de les organitzacions promotores s'ha cregut que és oportú revaloritzar-los i distribuir-los per mitjà d'aquesta publicació, principalment entre els agents del mateix Priorat.

Pel que fa al rèdit del qual parlem, es tracta de la revalorització d'algunes dades que s'han produït amb el projecte com a documentació etnogràfica. *Històries i llocs* va consistir en la realització d'una prospecció entre els paisatges del Priorat, amb l'afany d'obtenir una representació de la comarca a partir de les anècdotes i dels rumors que hi circulen, i les històriques que n'expliquen els seus habitants. Més que de l'elaboració d'un paisatge, l'exercici hauria consistit, per tant, en l'articulació d'una mena de "paisatge de paisatges"; això és, una selecció de relats sobre la comarca que, al seu torn, ja parteixen de la selecció que cadascun dels participants en el projecte fa entre les pròpies vivències en aquest territori. El procediment, per tant, seria pràcticament l'invers que el del paisatgista tradicional: mentre que aquest procuraria construir amb la seva aportació un punt de vista sobre el territori, un paisatge pròpiament, en el cas d'*Històries i llocs* s'hauria procurat per la multiplicació de punts

de vista i el desafiament de la possibilitat de constituir una representació única, per mitjà de la recopilació dels relats que els habitants articulen quan se'ls pregunta per la seva relació amb la comarca.

Sobre el procediment de l'artista paisatgista és significativa la consideració que temps ençà en va fer Oscar Wilde, quan en l'assaig *La decadència de la mentida* (1889) qüestiona la teoria de l'art com a mimesi i atribueix al procediment artístic la capacitat per inventar la naturalesa: "les coses són perquè les veiem, i què veiem i com ho veiem depèn de les arts que ens han influït [...] Avui la gent veu boires no perquè siguin boires, sinó perquè els poetes i els pintors li han ensenyat el misteriós encant d'aquests efectes". Actualment aquesta consideració del paisatge com a construcció cultural és plenament assumida i, en el cas del Priorat, podem observar que és en la indústria vitivinícola on es troben els seus principals artífexs. La construcció del paisatge del Priorat, tant físicament com culturalment, està avui en dia estretament relacionada amb la producció del vi i el negoci turístic que l'acompanya. Des dels fulletons de l'oficina d'atenció als visitants fins a les etiquetes de les ampolles de vi que surten dels cellers trobem unes determinades maneres de narrar el paisatge, amb unes constants, uns mateixos aspectes que es ressalten tant en relació amb una denominació d'origen com en l'altra i amb la missió conjunta d'intensificar l'experiència de consumir algun dels seus productes, ja es tracti d'un vi o d'un cap de setmana en una masia.

El repte d'*Històries i llocs*, precisament, ha estat el d'entrar a explorar en algunes esquerdes d'aquest imaginari, indagant en els sediments que queden i les alternatives que s'obren quan procedim a interrogar les experiències dels habitants del Priorat en particular. Inicialment, els membres del col·lectiu Sans Façon, Charles Blanc i Tristan Surtees, van procedir per mitjà de la realització d'entrevistes individuals, especialment a gent gran de la comarca; però les dificultats que van sorgir —degudes principalment a la comprensió de l'idioma— van fer que les organitzacions promotores haguessin d'assumir ben ràpidament el procés de

recol·lecció d'històries. Marcats igualment per un calendari força apretat, des d'Idensitat i Priorat Centre d'Art es va optar per articular una fórmula que permetés desplegar una xarxa de treball àmplia amb certa immediatesa. D'aquesta manera, entre gener i març de 2008, es va distribuir un qüestionari a tantes entitats i centres educatius del Priorat com va ser possible. Així és com la immersió a les *intrahistòries* de la comarca es va realitzar articulant un procediment sistematitzable, amb la definició d'una pauta per recopilar dades formada per tres vies que s'adreçaven per igual a tots els participants: “Una història que em van explicar...”, “Me’n recordo que...” i “Avui el Priorat...”.

En una segona fase del projecte, aquest desbordament sobre l'imaginari que es procurava generar es va provar de posar en relació amb un dels sistemes de mediació cultural més potents que incideixen avui en dia en la construcció del paisatge de la comarca. Després de mesos de negociació amb empreses i per mitjà de la col·laboració del Consell Regulador de la Denominació d'Origen Montsant, a mitjan 2009 es va aconseguir que alguns cellers associats a aquest Consell incorporessin un nou joc d'etiquetes a les seves ampolles amb els relats que s'havien recopilat sobre el Priorat. I, així, dels pràcticament dos-cents qüestionaris que es van arribar a retornar emplenats es van seleccionar una trentena d'històries per a les noves etiquetes, les quals s'adheririen a ampolles destinades a tenir cabuda en els circuits internacionals del comerç del vi. D'aquesta manera, tot i tractar-se d'històries ínfimes, d'anècdotes que en el millor dels casos poden resultar reveladores de certes maneres de veure i viure a la comarca, l'objectiu del projecte era, precisament, fer-les entrar en diàleg amb els discursos sobre el paisatge que s'articulen sobre la tecnologia que serveix avui en dia com a punta de llança per al desenvolupament social i cultural de la comarca.

La contribució de Sans Façon al Priorat, per tant, no ha estat pròpiament la d'inventar un nou punt de vista, un nou paisatge. La seva intervenció ha consistit a submergir-se en històries que persisteixen dessota dels

símbols que han servit per donar forma a la marca d'aquest territori i, alhora, perpetrar una petita alteració en aquest mateix sistema de mediació cultural. Octavi Rofes, en el relat sobre *Històries i llocs* que ha presentat recentment en el catàleg d'Idensitat *Local/ Visitant. Art i creació en l'espai social* (Barcelona, 2010), qüestiona la distribució de rols que es pot donar amb projectes d'aquest tipus entre les organitzacions promotores i els artistes, ja que, al mateix temps que podem observar aquest trànsit del col·lectiu Sans Façon a considerar tasques que tenen a veure, més que amb la “creació” pròpiament, amb la mediació de significats preexistents i la negociació amb comunitats locals, el rol que a partir d'aquí passen a assumir les organitzacions promotores també pot ser que excedeixi el paper de la mera “gestió”, per entrar a assumir també processos de treball —“accions rituals”, segons els arriba a considerar l'antropòleg— que poden tenir un fort impacte tant sobre la producció i la formalització com la distribució del projecte, en vistes a generar el “valor cultural necessari per garantir amb èxit el caràcter públic de l'art públic”.

En el cas d'*Històries i llocs*, efectivament, un punt d'inflexió important en relació amb aquest intercanvi de funcions i de responsabilitats entre artistes i organitzadors es va donar en el moment de procedir a recollir dades, quan des d'Idensitat i Priorat Centre d'Art es va sistematitzar una metodologia de treball en col·laboració amb diverses organitzacions del territori per a la prospecció local. Sobre això, Octavi Rofes considera que “els mecanismes proposats per Sans Façon es dirigien a individus que lliurement cedien part del seu patrimoni simbòlic privat. El treball realitzat per i des d'institucions públiques suposarà, en canvi, l'activació de col·lectius que, per informals i poc cohesionats que siguin, disposen de mecanismes i se senten legitimats per exercir formes de control sobre l'ús que es fa de la seva participació”. És així que, finalment, l'antropòleg també recull el comentari d'una professora de secundària que va participar en el projecte i que va qüestionar l'ús que es proposava que els cellers fessin de les dades recol·lectades, ja que entenia que pràcticament se'ls confeccionava una estratègia de màrqueting més.

Probablement podríem considerar *Històries i llocs* com un èxit rotund si, en lloc d'interpretar-se com un auxiliar de la indústria vitivinícola, el projecte hagués aconseguit delinear una via per transformar la relació que es dona actualment entre aquest sector econòmic i el paisatge del Priorat, per mitjà de la mediació cultural i amb una probable incidència tant físicament com socialment. Però, tal com va qüestionar la professora, tot l'esforç que el projecte aboca a generar lectures heterogènies del paisatge pot convertir-se ben fàcilment en un instrument per a la indústria, sense haver d'alterar en cap aspecte el seu funcionament i, ans al contrari, veure reforçat amb el joc d'*intrahistòries* que se'ls proporciona el mateix sistema de valors que impera en la definició del paisatge des de l'òptica vitivinícola i el seu etiquetatge regular, com poden ser les expectatives d'autenticitat, d'excepcionalitat o de regionalisme que s'entreteixen avui en dia sobre el consum del vi.

La infiltració en el mitjà, per tant, no podem considerar que sigui suficient com per ocasionar un gir en la concepció i la relació amb el territori, tal com ja fa més d'un segle Oscar Wilde parlava que l'art tenia la capacitat de realitzar. Contràriament, si alguna cosa ha quedat clara d'*Històries i llocs* és el rèdit que el projecte era capaç de generar en els productors de vi, mentre que la xarxa de complicitats que es va requerir articular probablement no s'ha pogut veure compensada amb la mera distribució d'alguns dels seus missatges pels circuits internacionals, ni les organitzacions impulsores probablement hauran vist rendibilitzat el seu esforç i la seva inversió de recursos en el projecte amb aquesta mateixa acció. D'aquí que s'hagi cregut necessari generar el *més enllà* que significa aquesta publicació.

Octavi Rofes, en el seu text, parla d'una implicació suplementària de les organitzacions promotores en els projectes que es mouen en l'òrbita de l'anomenat "art públic". Amb aquesta publicació, per tant, podem afirmar que no tan sols es confirma aquesta tendència, sinó que fins i tot se supera novament, ja que aquest element és una producció que

i Priorat Centre d'Art han decidit generar a banda del projecte artístic i una vegada es considera que aquest també ha finalitzat. L'objectiu és revaloritzar un excedent i dotar-lo de distribució a la comarca del Priorat, talment com una renda que es retorna a la xarxa d'agents i organitzacions que en el seu moment s'hi van implicar, amb la recopilació de pràcticament tots els relats sobre la comarca, les impressions sobre el Priorat d'aquells mesos d'hivern de 2008, així com els rumors i les paraules de tercers que diverses persones van creure oportú testimoniar com a valors importants en relació amb l'experiència del seu hàbitat.

Entrar en el terreny de l'anomenat "art públic" no significa articular plataformes per dotar d'una major difusió, distribució o visibilitat projectes artístics, sinó que, quan un projecte artístic s'ubica directament a l'espai social i als límits dels territoris que circumscriuen les institucions culturals, qualsevol moviment és molt més complex de realitzar. Com hem vist amb les consideracions que hem apuntat sobre *Històries i llocs*, la col·laboració amb agents i organitzacions requereix de negociacions complexes i els trànsits entre diversos territoris, sectors socials i disciplines de coneixement s'acompanyen per norma general d'un preu a pagar. Sense anar més lluny, el sentit inicial d'aquesta publicació també és el de funcionar com una mena de moneda de canvi que es retorna als habitants del Priorat. Per la mateixa riquesa de les relacions que es produeixen en aquest àmbit de la creació artística i els significats i paisatges que per mitjà dels processos de diàleg i intercanvi s'han arribat a generar, no dubtem a afirmar que en aquest mateix excedent, tot i trobar-nos en el *més enllà* de la implicació de Sans Façon, també s'hi troba una bona part de l'interès d'aquest projecte.

Històries i llocs

Una història que em van explicar....

Me'n recordo que...

Avui el Priorat...

La memòria dels llocs

ROSER VERNET

Hi ha espais que sempre duen enganxades imatges, sons, olors compartits o intransferibles. Com hi ha records (viscuts, sentits, inventats) que quan els expliquem tenen sempre associat un escenari precís, amb aquestes mateixes imatges, sons, olors.

Prendre consciència d'aquest fet és un acte que pot ser atzarós i espontani o pot ser provocat. Provocar-ho pot ser fortuït o intencionat. Sigui com sigui, però, és sempre un inici. Un inici d'una cadena d'estímul que de la imatge et porten a les veus, als colors, a... Un camí que té dues direccions, cap enrere i cap endavant, direccions que recorrem simultàniament, des del present que som. I cada direcció ens presenta cruïlles, enforcalls que ens "obliguen" a triar camins, dreceres, en un laberint o teranyina trampós i excitant.

Quan això esdevé de manera no individual sinó col·lectiva, compartida o disputada, la simfonia, o l'orgue de gats, pot arribar a ser de categoria. Sigui com sigui, és interessant l'exercici col·lectiu de trobar aquelles històries lligades a determinats espais, aquelles olors relacionades amb escenes concretes de moments concrets de la quotidianitat repetitiva i compartida... sobretot si aquestes històries, i aquests llocs, ja han deixat de ser present per passar a formar part de records perquè narren fets que ja no s'esdevenen en el dia a dia de l'ara i aquí.

Les històries poden fer-se, refer-se, esporgar allò que no ens agrada,

canviar algun personatge protagonista, fer perdre un vencedor o guanyar el malastruc de torn. O fins i tot posar-hi més pa que formatge per fer que l'anècdota esdevingui categoria, tot això, és clar, fins i tot sense ni saber-ho ni proposar-s'ho... Així, diuen, s'escriuen o es fonamenten algunes històries (amb majúscula i amb minúscula), algunes llegendes, algunes creences... Algun malnom i alguna rivalitat ancestral perduda enllà, en *l'abisme del passat*.

Però, i els llocs? Els llocs que no són imaginats o irreals, els llocs continuen existint, ocupant un espai, amb unes coordenades precises... encara que el nostre GPS particular pugui situar-lo menys exactament.

Els llocs en què situem les nostres històries, aquelles històries que hem contat, individualment o en grup, a aquell parell de xics artistes que, sense més ni més, van aterrar un dia al Priorat i pretenien que la gent d'aquí els fes arribar, per correu electrònic, per contestador automàtic o mitjançant entrevistes, històries de tota mena relacionades amb llocs concrets, de tota mena també. Com si fossin geògrafs de la petita memòria, o recaptadors de valors afegits dels espais quotidians. O, més encara, com si volguessin fer-nos adonar de quina matèria estava fet el nostre imaginari individual i col·lectiu, això que ens identifica tant com el vi, l'oli... que mai no deixa de sortir en aquestes històries, viscudes en directe o per delegació. I nostra identitat.

Estrany, curiós, interessant... Llàstima que amb aquells dos xics no ens enteníem. I això d'explicar coses d'abans, coses que hem sentit dir, amb intèrpret interposat, és cosa feixuga i a vegades passa, com amb el joc del telèfon, que allò que arriba a entendre el darrer de la fila no té gran cosa a veure amb el que ha dit el que ha iniciat el missatge.

Però potser la transmissió també consisteix en això, tant si parlem la mateixa llengua com si no. Potser també el recorregut en clau interna dins del col·lectiu erosiona la història que s'aprima o s'engreixa segons

l'orador. Històries que es nodreixen, ara més que abans, de tòpics forans. O com sempre, ara i abans, d'història oficial no païda, de l'amalgama de dades sense fronteres clares entre realitat i la ficció... Com la vida mateixa.

I això segurament ens explica la diversitat dins de la redundància, que els textos recollits traspuen. Diversitat de mirades i de sentències referides a uns mateixos temes que es van repetint: la vida quotidiana, des de la casa fins al cel, d'un món agrari al voltant del vi, de l'oli... En un entorn presidit per una serra, el Montsant (i també la Mola i Llaberia), i tot el que s'hi relaciona; un paisatge de l'esforç, uns fatalismes atàvics... Una història en què la darrera guerra sempre és un referent proper encara. Una relació directa i individual entre la gent, les famílies, els pobles, sovint feta d'elements primaris. I també dels elements primordials necessaris per explicar aquesta quotidianitat immediata, i també els orígens i les fatalitats, o el nom dels pobles i la seua petita i gran història; el perquè de tot plegat. O quasi.

La tria de les persones i els grups, condicionada per aquest fet de la comunicació amb intermediari, ens presenta bàsicament les aportacions de la gent gran i de la canalla. El passat i el futur? Curiós i interessant també. Pel salt evident i per una certa continuïtat.

Per la mirada cap al passat dels més joves, a partir de les contalles dels padrins...

Per la mirada cap al futur dels vells, a partir de la comparació amb el record...

I la constatació d'un present que per a uns, els primers, és això i prou. I, per als altres, no pot explicar-se ni ser explicat sense una valoració comparativa amb un passat que havia sigut el seu present, seu perquè llavors

n'eren protagonistes, mentre que ara potser només en són espectadors els uns, actors inconscients els altres.

I els llocs? Podríem fer l'exercici de recórrer alguns d'aquests llocs, els més insignificants, els menys ritualitzats, per veure què han esdevingut al cap del temps, entre el "me'n recordo que..." i "avui el Priorat...".

En tot cas, aquest inici que esmentàvem al començament, potser estaria bé que tingués alguna continuïtat.

Una història que em van explicar...

A mi m'han explicat que abans d'arribar la fil-loxera al Priorat tots els pobles tenien molts habitants, que vivien o malvivien només de l'agricultura. Les vinyes arribaven fins als cims de les muntanyes, jo —que practico senderisme— ho he pogut comprovar, està ple de terrasses —de “màrgens”, com diem nosaltres—, fa goig de veure com s'han conservat. Després, el Priorat ha estat molts anys semiabandonat. Tots marxaven a ciutat.

Històries de bandolers amagats a les muntanyes, al mig del bosc dins una caseta de pedra. Homes valents i amb molt de coratge. Contes dels avis que em feien badar i somniar. Imaginava sobre els terrenys aquelles aventures.

Els meus pares sempre m'han explicat que el 23 de febrer de 1944, durant la nit, va caure una gran nevada coneguda com “la nevada dels 7 pams”, perquè hi havia més d'un metre i mig de neu i per poder passar pels carrers per anar a comprar es van obrir una mena de trinxeres a la neu per poder caminar amb certa comoditat.

El meu avi em va explicar que l'any 1956, em sembla recordar que va ser la nit de la Candelera, va fer una gelada que va matar totes les oliveres del terme. Nosaltres en teníem unes de centenàries i també les va matar totes. El meu avi, el meu pare i un jornalero en tallaven i n'arrancaven una cada dia. Com que les rabasses encara eren vives, les van tornar a plantar a la part més alta del tros. Avui en dia encara hi collim olives.

Als afores de Cabacés, en una esplanada situada enmig de dues muntanyes, un dia d'una forta tempesta de neu, a dos homes indefensos a punt de caure rendits a la neu se'ls va aparèixer la imatge d'una dona, que els va ajudar a refugiar-se indicant-los el camí cap a una cova. Una vegada salvats, la dona els va besar i va desaparèixer. Aquests dos bons homes, contents d'estar vius, en aquell mateix lloc van fer una ermita dedicada a aquesta dona, a qui li van dir “Mare de Déu de les Neus”, ja que va aparèixer enmig de la neu, i a l'ermita la van anomenar “La Foia”, perquè just al costat brollava un salt d'aigua que, en caure a terra, tenia forma de lletres i de vida.

A prop de Cabacés hi ha un pont (el Pont Nou), que té quatre arcades. El 1938, a la batalla de l'Ebre, el van fer explotar i totes les arcades van ser

destruïdes menys una. Després el van tornar a construir deixant l'última arcada tal com estava. Actualment es pot observar la diferència d'aquesta arcada respecte de les altres.

En temps de la Guerra Civil espanyola (1936-1939), quan els republicans mataven i saquejaven el poble, el poble es va dividir entre els dos bàndols que feien la Guerra. Els republicans volien cremar l'església i els altres no volien. Els franquistes van agafar la verge i se la van endur cap a la cova del Rector, on podria estar segura. Molta gent es va refugiar en aquesta cova per tal de desafiar una mort quasi assegurada. Quan la Guerra es va acabar, els refugiats van tornar al poble. L'església no havia estat cremada, tot i que va patir les conseqüències de la Guerra.

D'això fa força temps, a l'ermita del Masroig hi havien uns quants vilatans que s'amagaven dels soldats. Quan els soldats van arribar a l'ermita els vilatans es van amagar, per la qual cosa van fer enfadar el cap dels soldats, que va decidir fer fora la gent fent foc. Els vilatans, esporuguits, van reunir-se i van pensar què podien fer. El mossèn de l'ermita els va dir que havien d'amagar l'estàtua de la mare de Déu de les Pinyeres, patrona de l'ermita. Com que eren força religiosos, van agafar l'estàtua i les coses indispensables i ho van amagar tot. Els soldats, en veure que havia marxat tothom, van fer el mateix i van deixar l'ermita en pau.

Durant la guerra del Francès (1808-1814), la França napoleònica va envair Espanya començant per Catalunya. Quan els invasors van arribar a Falset, hi havia una intensa boira que pertorbava la visió. Els falsetans van aprofitar la situació i es van vestir de blanc, així com els animals i els carros, per confondre's amb la boira i marxar. La festa de l'Encamisada commemora cada gener aquest fet amb una rua de carros pels carrers de la vila.

L'any 1808, quan França va envair Espanya, una tropa francesa va anar a Falset a lluitar. Aquell matí hi havia boira i els camperols de Falset van acordar posar-se camisa blanca. En enfrontar-se, gràcies a la boira, els francesos creien que hi havia més camperols dels que de veritat hi havia. Els francesos van veure que no hi tenien res a fer i van fugir l'any 1814. Des d'aquell dia, el 17 de gener de cada any (per Sant Antoni), ens vestim de l'època amb les camises blanques, dalt d'un carro i fem una ruta pel poble.

Em van explicar que, a l'època de la guerra contra els francesos (l'any 1808),

a Falset hi havia un farmacèutic que es va fer amic dels caps de l'exèrcit. Algunes nits els convidava a sopar, cosa que a la gent del poble no els semblava bé i el criticaven. Una nit, després de sopar, els van trobar tots morts. El farmacèutic es va escapar. El poble, després, ho va entendre.

A la Masroig s'explica que en època de guerra una dona va pujar a la muntanya que estava al costat de l'ermita de les Pinyeres i es va amagar en una petita cova. Aquesta dona assegura que se li va aparèixer la verge Maria, que li va dir que no es moguéss d'allà, que no li passaria res. Ella li va fer cas i no li va passar res. Actualment aquesta dona encara viu.

A la Vilella Alta encara hi ha cases fetes pels cartoixos (els monjos d'Escaladei, que van construir petits pobles que ara son DO Priorat). Farà cosa d'un any que en una construcció del centre del poble es van trobar materials d'aquella època. S'intueix que just la cova on es van trobar aquests objectes era part d'un monestir cartoixà (els cartoixans van ser els primers habitants del Priorat).

Abans els Guiamets no era un poble independent, ja que formava part del terme de Tivissa. Fins que un dia el que seria el primer alcalde del poble va anar fins a Madrid, amb una mula carregada, a demanar la independència per al poble. I així va ser, ho va aconseguir. Davant de l'església hi ha una plaça nomenada de la Independència, on es commemora aquest fet.

Durant la Guerra Civil van cremar tot el poble i moltes famílies (una d'elles, la meva) van haver de marxar i es van arruïnar. Més tard van tornar i van reconstruir Porrera.

El meu padrí, el seu pare i els seus germans feien carboneres al Montsant. Tallaven les alzines i, amb troncs que anaven amuntegant i que tapaven amb terra, feien unes fumeres perquè anés cremant a poc a poc. Al costat de la carbonera, feien una cabana amb troncs i branques de pi, perquè mentre la carbonera fumejava sempre havia d'estar vigilada (dia i nit). L'important és que només hi hagi brasa, perquè així quedi el carbó. Després omplien els sarrions i els portaven a vendre amb el carro i la mula.

El Priorat, a finals del segle XIX, va patir una plaga molt dolenta, la fil·loxera: un insecte nord-americà que hi va ser introduït accidentalment. Molta gent va haver de marxar i buscar una altra feina perquè s'havien mort tots els

ceps. Per tornar a treballar la vinya, van haver d'arrencar tots els ceps i plantar un tipus de cep d'Amèrica empeltat amb cep d'aquí.

A la Bisbal hi havia un noi molt trapella que ni la seva mare ni ningú el podia fer creure. Avorrida d'ell, la seva mare va explicar-ho al capellà del poble i li va demanar que quan anés a confessar-se li manés una penitència ben gran. El dia que el noi va anar a confessar-se el capellà, després de fer-li un bon sermó, li va manar de penitència que anés de nit davant de la porta del cementiri a resar un pare nostre. Així ho va fer, però quan estava mig resant va sentir molt soroll de cadenes i sense adonar-se'n es va trobar lligat i envoltat de cadenes amb tants nusos que no podia desfer-se'n. Va començar a cridar i els veïns que el van sentir van desfer-li les cadenes amb unes alicates. Es conta que la seva mare va guardar molts anys aquelles cadenes. Després d'això va canviar molt, va ser un noi que mai més va ser trapella. Ell sempre va creure que les ànimes del cementiri van ser els qui el van lligar, però no va ser així, van ser els seus amics, que van voler gastar-li una broma.

Quan la meva àvia tenia set anys mai no havia vist un tren. Un dia el seu pare, que tenia un camió, se la va emportar a Falset i la va portar a l'estació. Quan el tren anava arribant i el seu pare li va ensenyar que era un tren, es va espantar molt i l'ensurt més gran encara el va tenir quan el tren va fer sonar el xiulet.

L'amo d'una casa de Margalef era el prior de la Cartoixa d'Escaladei. Cada any aquest home feia portar dos càntirs d'oli per consagrar per Setmana Santa. Un senyor d'aquí al poble de molta confiança era l'encarregat de portar-los. Un any, un altre home que l'ajudava a carregar els dos càntirs a la mula no es podia creure que dos càntirs d'oli pesessin tant, els va destapar i va veure que en comptes d'oli hi havia monedes d'or. El hereus d'aquesta casa en varen vendre un tros. Els nous propietaris, quan van fer obres, van trobar una gerra plena de monedes d'or enterrada a la paret.

Quan alguna persona matava una altra, la condemnaven a mort. Com en el cas de Cabacés, on una vegada una dona va matar el seu home, la van portar a Falset i allà, davant de tots els nens, la van matar agafant-la pel coll i apretant-li fins que s'adormia tota l'eternitat. (Aquesta moda macabra s'anomenava "garrotebill".)

La padrina em va explicar que cada setmana anaven al pontet a banyar-se, i cada cop que hi anaven sempre molestaven les cabres d'un pastor. Aquell pastor les va arremetre, elles van marxar corrent i ma padrina es va estripar el vestit, cosa que a ella li va saber molt de greu perquè aleshores la gent era més pobre.

El meu pare sempre ens explicava històries a les vetlles tan llargues d'hivern, mentre la meua mare feia el sopar i nosaltres ens escalfàvem a la vora del foc. Un dia ens va dir que, quan ell era un noi d'uns dotze anys, a la casa de pagès on treballava va néixer una nena. El pare de la nena era de la Vilella Alta, i naturalment havien de comunicar la notícia als avis paterns. En aquella època hi havia pocs mitjans de comunicació i va ser el meu pare qui, a cavall d'una euga, va anar a portar la bona nova. La nena es deia Filomena i el meu pare, per recordar aquest nom, el va repetir tot el viatge. Aquella família el van fer quedar a dormir fins l'endemà, que va tornar cap a casa. No cal dir que el viatge se li va fer etern.

Un bon dia el meu pare em va explicar (no recordo quin any va ser, potser el 1936) que en Salvador Estrem i Fa va llogar un taxi per anar a passar la tarda a la Cartoixa d'Escaladei, junt amb els seus amics, Anton Rocamora, Ciril Escoda i Alfons Ros. Amb el meu pare com a xofer, tots junts van visitar les runes de la Cartoixa, van parlar i en Salvador Estrem els va dir que escriuria una poesia sobre el Priorat i la Cartoixa. Va passar el temps i repeteixen el viatge, se senten tots plegats sobre el terra en un bancal de vinyes i en Salvador els llegeix l'obra *El Crist de la Solitud*. Aquests són uns fets verídics explicats pel meu pare, i a tot ells dedico aquestes ratlles.

Sóc una dona de 80 anys. El meu pare ens explicava que el seu avi anava de la Cartoixa d'Escaladei fins a Reus a peu a buscar la sagrada forma per als monjos. En aquell temps no hi havia altres mitjans. Aquella època van ser els últims anys de la Cartoixa.

Ara que l'automòbil se'ns fa imprescindible va bé recordar que un falsetà vellet m'explicava que el seu pare (a principi del segle passat) era un bon pagès i feia una bona collita de cigrons. No content amb el preu que li oferien els comerciants del poble, l'home, sense mandra, agafava les espadenyes de recanvi i anava a Reus pel camí antic (la carretera no existia) a consultar preus. A la tornada, el vespre del mateix dia, actuava de la manera més convenient amb els seus preuats cigrons...

Aquesta és una història que ens explicaven els nostres avis, un era de la Vilella Baixa i l'altre de Falset. Els dos eren compradors de verema. En aquells temps no hi havia sindicats, compraven la verema a diversos propietaris del Priorat per encàrrec de viticultors francesos, que reforçaven els seus vins amb els vins del Priorat perquè tenien més graduació i color. Transportaven el vi del Priorat amb botes de pell carregats damunt de mules pels camins rurals fins arribar a la Seu d'Urgell, on ho recollien els francesos.

Els meus avis eren uns bons tastadors de vi. Recordo haver vist com provaven el vi amb unes tasses de plata, que encara conservem a casa. L'avi de la Vilella Baixa, quan feia el tast d'un vi, podia saber aproximadament i amb un marge d'error mínim la graduació del vi. Acabada la Guerra Civil, la primera collita de la cooperativa de Falset es va vendre a un senyor de Saragossa que es deia de cognom Trisan; i el següent any la collita es va vendre a Bilbao a un senyor de cognom Erandonea. Expliquem això perquè el nostre pare era representant d'aquests comerciants de vi.

Quan era petita, els meus pares i jo vam sortir a passejar i vaig veure una cova enmig d'un bancal. Em va semblar estrany i, tota curiosa, vaig preguntar què significava aquella cova. Em van explicar que durant la Guerra les famílies van haver d'abandonar les cases i es refugiaven en aquestes coves, per tal de sobreviure a les bombes.

Al meu poble hi ha una cova que s'anomena del Rector. La gent s'hi va refugiar en l'última guerra a Espanya. Totes les persones del poble que van anar a la cova van emportar-se les campanes del campanar perquè els invasors no se les enduguessin. Tots van estar en aquella cova refugiats, i per sort no els van descobrir mai. (Pradell.)

Un dia el meu avi em va explicar que la Guerra va passar molt intensament pels Guiamets. Es van construir dues coves on es podien refugiar totes les persones que no estaven involucrades en la Guerra. També hi ha unes cavernes on els meus avis i els seus companys guardaven les armes.

Els meus avis van sofrir la Guerra. El meu avi, el van obligar a lluitar amb 17 anys al bàndol republicà. M'explicava que, quan una avioneta sobrevolava per damunt de Falset, al cap de mitja hora passava un escamot i bombardejava sense pietat Falset. Ells s'havien d'amagar per la muntanya, on vivien en unes condicions precàries.

La meva àvia m'explicava que, en temps de la Guerra Civil, al seu tros hi havia un refugi on s'amagaven dels bombarders espanyols, alemanys i italians. La meva àvia també em deia que passava un avió que li deien la "pava".

El meu avi em va explicar que un dia ell i el seu pare van anar cap a Reus amb el carro i el cavall. Tornant, pel camí es van trobar uns homes que els van convidar a dormir, "amics dels seus pares", i van fer una festa al seu tros. Van veure la posta de sol i allí va conèixer la meva àvia.

Als Guiamets, prop del pantà, hi havia una roca on es trobaven sempre dos enamorats, però sons pares no volien que es veiessin perquè les seves famílies eren enemigues. Els dos enamorats van decidir fugir i es van trobar a la mateixa roca de sempre. Però, quan eren a punt de marxar, la roca va caure i els dos enamorats van morir. Des d'aquell moment, aquella roca que va caure s'anomena la roca dels Enamorats.

Jo sóc de Falset i quan era petit vaig preguntar a la meva àvia com era que tots els falsetans teníem odi als de Marçà. Em va contestar que no ho sabia, però el que sí sabia era que l'any 1600 la gent dels dos pobles ja quedaven en una finca que hi ha entre els dos pobles per pegar-se.

Quan va arribar la Guerra, al Masroig un home gran volia amagar la figura de la Mare de Déu de les Pinyeres. Va pujar fins dalt d'una muntanya, va veure una cova i en entrar-hi per deixar-la allí guardada se li va aparèixer la Mare de Déu de les Pinyeres. Ara es diu la Cova Santa.

Em van explicar que a la Guerra els italians volien bombardejar Marçà, però com que el coronel tenia un cosí que vivia a Marçà les bombes no les tiraven dins del poble, només bombardejaven als afores i l'estació. El cosí del coronel ho sabia, i sabia que no havia d'anar per allí. A més a més, a la Guerra les coses valuoses que tenien a casa les amagaven enterrant-les al tros.

A mi els meus avis em van explicar que abans les coses no eren com ara. Ens veuen jugar per les places, al camp de futbol... i m'expliquen que abans els carrers eren de terra i podien jugar-hi tranquil·lament perquè no hi havia trànsit. I també que no tenien el camp de futbol tan gran i que havien d'entretenir-se amb altres coses. A més, els meus avis m'han dit que anaven al pantà dels Guiamets a jugar a coses que nosaltres ara no fem.

Jo sóc de Capçanes i la meva àvia sempre m'explica que anys enrere havia de portar el raïm o les olives a l'esquena, perquè no tenien on posar-ho, i havien de caminar moltíssim amb allò a les mans i a l'esquena. El meu avi també em va explicar que abans sempre havien de treballar molt per sobreviure aquí, al Priorat, i que ell no podia anar a l'escola quasi mai, però tant el meu avi com la meva àvia sempre m'han dit que el Priorat és una comarca molt bonica i interessant. També em diuen que ara per apreciar la nostra terra hauríem d'haver viscut en aquella època, encara que tan sols per un temps.

Jo visc a Capçanes i trobo que el Priorat està molt bé, perquè a mi la muntanya m'agrada molt, sobretot veure tots els camps de vinya, perquè trobo que fan molt bonic. Però els pobles del Priorat que m'agraden són els que són més interiors, perquè tenen diferents maneres de fer les coses. El que també m'agrada són les tradicions que tenen, i quan canviem d'estació es pot veure molt bé el canvi. També trobo que el Priorat ha canviat molt en poc temps, a tot arreu, fins i tot els pobles més petits. Crec que el Priorat és una de les comarques més tranquil·les que conec.

Jo visc a Capçanes, i els meus tiets i avis sempre m'expliquen històries. La meva tieta havia de fer molts quilòmetres caminant portant a l'esquena un cistell ple de raïm, perquè els trossos estaven molt lluny i no hi havia cotxes. També m'expliquen com eren abans les festes i el bar del poble, i sempre em diuen que abans hi havia molta més gent, que ara ha marxat cap a les ciutats. A mi el que em fa més gràcia és quan m'expliquen com festejaven, que no era igual que ara.

Jo sols recordo una petita història del meu avi, que em va dir que va haver de marxar set anys a França a causa de la Guerra Civil.

Tresor de la cova d'en Marco.

Uns guerrers francesos (que estaven en guerra) van recollir un gran tresor. Quan anaven de camí a la guerra van passar per la serra de Llaberia. Van pensar que havien d'amagar el tresor, i li van demanar a un pagès que els ensenyés una cova, que així quan tornessin recuperarien el tresor. Així ho van fer. Quan es va acabar la guerra, els guerrers van anar a buscar el tresor però no el van trobar. El pagès havia amagat el tresor en una altra cova i amb el botí es va comprar finques i masos.

Va passar al poble dels Guiamets cap al 1870. Com ara, hi havia ceps, oliveres, ametllers... Una colla d'amics, vestits amb calça curta, faixa i armilla penjada al braç i molts amb un ganivet de fulla ampla posada a la faixa, anaven de celler en celler provant el vi i cantant. Potser portaven bastant vi al cos, tots deien que el seu vi era el més bo, les paraules anaven pujant de to i el seu cervell ja no estava clar. El llum de ganxo es va apagar i a continuació es va sentir un crit i un home a terra i amb una ganivetada clavada a la panxa. Els seus amics el van portar a casa seva i la filleta al seu costat plorant. El seu pare, amb veu embarbussada, li va dir: "Tu, Rosa, no t'oblidis mai d'aquest fet i prega pel teu pare". I es va morir i la seva mare li va dir que se'n recordés sempre que el vi s'ha de beure amb mesura. I aquest fet s'ha anat explicant i els meus avis van conèixer el fill de la Rosa, que era l'amo del terreny i del xalet que avui dia és la Residència dels Guiamets.

Guiamets es diu així perquè en temps passats era un grup de masos que servien de guia als soldats francesos, que es deien "mets", i d'aquí ve el nom: "*guia més mets*; Guiamets".

Quan els meus avis eren petits, l'aigua no arribava al poble. Havien d'anar a buscar-ne als rius i al coll a la torreta, i rentaven la roba a la riera. Després van fer els rentadors, perquè ara arriba l'aigua al poble.

En acabar la Guerra, la gent passava molta gana i anava als barrancs a buscar menjar. Hi havia soldats, que donaven el menjar que els sobrava. A les famílies hi havia molta gent, com ara, fills, pares, avis. Hi havia alguna família que era rica. La família rica donava feina als pobres. L'ajuntament els donava menjar: arròs, sopa, sucre moreno. En donaven molt poc, perquè no n'hi havia per a tots, i això es diu racionar el menjar: donar poqueta cosa. La gent d'aquí als Guiamets anava a Reus a comprar farina i pa blanc. Estava prohibit. Ho compraven d'amagat perquè quan ja tornaven de Reus abans d'arribar a l'estació tiraven la farina i el pa blanc perquè no els veiessin. Després recollien el que havien tirat. I feien grans festes. Fi.

Aquí, als Guiamets, hi ha coves de la Guerra. A la Guerra els avions llençaven bombes i la gent s'amagava a les coves. Quan se n'anaven els avions tornaven cap a casa, però quan sentien que hi havia els avions tornaven a les coves.

S'explica una història sobre els templers, al Montsant, que diuen que és veritat.

Es deia que els templers sortien les nits de Tots Sants amb els seus cavalls. La gent explicava tota atemorida que els podies trobar per la muntanya, podies sentir el retrò dels seus cavalls a les roques del Montsant.

Abans els avis i les àvies explicaven a la vora del foc una història que explica el perquè del nom d'Escaladei. Així comença aquesta història: Hi havia una vegada al Montsant un pastor que, després d'haver dinat, s'asseia sota el seu arbre preferit, amb el seu porró de vi i feia la becaina. Un dia va veure que hi havia una escala que pujava cap al cel, on havia uns angelets tocant trompetes. A partir d'aquí es va construir la Cartoixa d'Escaladei. El nom vol dir "escala de Déu".

El 17 de febrer de 1146 Berenguer Arnau va rebre el castell i la vila de Siurana. Siurana estava en un indret pràcticament inexpugnable per a les armes i els mitjans de l'època. El setge del castell va donar lloc a llegendes inspirades en els grans esforços, ben reals, que els millors guerrers catalans van haver d'afrontar per conquerir Siurana, fortificada i situada en un indret inexpugnable.

La reina mora, per no caure presonera, es va despenyar des del cim de la Siurana, situada a 737 metres d'altura. La llegenda de la reina mora justifica plenament el caire èpic de la conquesta de l'últim reducte musulmà de Catalunya.

Un dia fosc i de tempesta un home i la seva mula se'n van anar cap al camp. Quan travessaven el barranc l'aigua se'ls va endur. Però una dona i el seu fill es van salvar perquè es van amagar dintre de la cova. Per això s'anomena aquesta cova de la Serra d'Almos la Cova de les Desgràcies.

Aquesta història me la va explicar el meu avi Josep, d'Ulldemolins. Anaven a collir raïm a un lloc que es deia la vinya del riu, amb la mula *Sarita*. Abans es carregava el raïm collit, al carro amb caixes i estava amb una borrasa de tela. Quan la *Sarita* es va adonar que ja havien acabat va marxar sola cap a casa, i va fer cap on es piava el raïm. El meu avi encara la busca ara.

L'any 1718 va haver una proliferació de manades de llops al Priorat per dos causes. La primera: els seguidors de Felip V havien tret les armes als catalans per evitar les guerrilles. La segona: el Carrasclat necessitava armes i va anar cap al poble a fer-se amb fusells i municions. Els llops es van reproduir sense cap problema, van fer danys nombrosos, a part de matar

ramats dels pastors. Fins i tot van anar als pobles en ple dia i van atacar directament persones. La població indefensa tenien por de les tropes de Felip V i dels llops.

Els primers pobladors que van baixar de les Garrantxes una aldea situada a uns quatre quilòmetres del poble actual, riu amunt van començar a construir les seves cases a dalt en castell, perquè sentien l'udol dels llops a baix, al riu, i tenien por.

Fa temps Porrera era una vall on hi havia llops. Per això les primeres persones que s'hi van quedar a viure li van dir "vall de la por". Després van dir "la vall de la por era..."; i d'aquí va sortir aquest meravellós nom, i ara poble, de Porrera.

Una història que em van explicar va ser la de la fil-loxera, un petit insecte que va causar una gran destrossa al Priorat. A Poboleda hi va arribar l'any 1894 o 1895; dels més de mil habitants que abans hi havia ara només en queden uns tres-cents. La fil-loxera, procedent de França, va matar moltíssimes vinyes i, com a conseqüència, l'economia va empitjorar molt. Ara, però, està tornant a revifar.

Fa més de 300 anys a Ulldemolins i a altres pobles veïns patien perquè una plaga podia matar les vinyes. La gent es va reunir amb l'ajuntament i van decidir anar a resar a la Mare de Déu del Loreto perquè els ajudés. Van resar tota una nit i els avis expliquen que gràcies a això Ulldemolins es va salvar de la plaga. Cada any es fa una verema per recordar-ho i donar les gràcies.

Abans les dones rentaven a mà, no amb la rentadora. Anaven als rentador públics, hi rentaven la roba i la penjaven a una barra perquè s'assequés.

L'any 1938, durant la Guerra Civil, el senyor Antonio Vitoria el van destinar un temps com a soldat a Ulldemolins. Hi va estar molt bé i va fer amics. Era de Barcelona, però li va agradar tant el poble que a partir de l'any 1965 va venir a passar els estius amb la seva família. Quan es va jubilar va venir a viure al poble amb la seva dona.

L'avi de l'avi del meu avi es va menjar tota una galleda plena de raïm i es va estar dos dies vomitant raïm. Quan tenia quatre anys el meu avi i jo ens vam estirar a la palla i ens vam menjar entre els dos mitja galleda de raïm; i quan

va arribar l'hora de menjar ja no teníem gana.

Per cobrar diners els frares van fer raïm. El nom de Priorat ve del cap dels frares, que es deia prior. Del territori del prior van sorgir nou pobles, que són l'inici de l'actual comarca.

Una història que em van explicar és que als camps de vinya del Priorat, a les nits, s'hi veien com uns resplendors misteriosos. Quan algú anava a veure què passava, el trobaven l'endemà ajagut al terra, sense saber qui era ni on era. Aquestes persones no recuperaven mai la memòria. Un dia, un jove, cansat de tant de misteri, abans que es fes de nit es va amagar en un dels camps. Un cop va ser fosc, va veure una espècie d'insectes voladors amb forma humana, però de la mida d'un dit, que començaven a tirar unes pólvores lluminoses al raïm. El jove va sentir que aquells insectes s'autoanomenaven "follets del vi" i que deien que aquelles pólvores eren les que donaven aquell sabor tan especial al vi del Priorat, però que tenien la pega que si algun humà les respirava mentre les tiraven perdia la memòria. Quan es va fer de dia, el noi va explicar tot això a la gent del Priorat. Gràcies a això, el vi del Priorat és un dels millors vins.

La història de la reina mora, quan va saltar d'un precipici de Siurana amb el seu cavall i va deixar una petjada a la roca a l'hora de saltar.

Va ser quan la meva mare va somiar que la collita del seu tros havia sigut la millor collita des que era viva. Com cada any, la va portar a la bodega d'en Lluís Llach, on els va fer molt de profit. D'aquella collita van fer milers i milers d'ampolles de vi amb el nom "Vi Priorat". Un vi de gust afruitat i paladar àcid, va encantar a tothom i llavors es va despertar. Això sí, la collita li va sortir bona!

Quan era petita la meva àvia em va explicar que al Baix Camp, en lloc de posar raïm a una màquina per treure el suc i poder fer el vi, el posaven en un cabàs molt gran i de fusta que es diu portadora i després l'abocaven a unes basses bastant grans que es diuen cubs. Després es posaven tres o quatre persones damunt del raïm i el xafaven amb els peus nus; aquesta acció es diu piar el raïm.

Fa milions i milions d'anys el Montsant era un dinosaure gegant que va caure abatut en fer-se vell. Avui en dia les escates són les roques del Montsant; i

l'última escata sobre el cap, la roca Corbatera. El dinosaure tenia bon cor i d'allà es treu el bon vi del Priorat.

Una història que em va explicar el meu avi un dia que vaig baixar al seu celler. Em va explicar com, després de collir el raïm, el posaven damunt d'unes fustes que tapaven. Un cop ells es descalçaven i començaven a xafar-lo, el suc que es colava entre les fustes queia dintre d'aquell cup, on després d'un dia començava a fermentar o bullir. El començament del camí per fer un bon vi. Després d'aquest procés, es treia el vi del cup i els ficava en bótes; així es feia el vi.

La gent vella explicava que havia uns homenets tan petits que en un carronet d'agulles, per menut que fos, en cabien una dotzena, i encara hi anaven tan amples que podien ballar. Segons la tradició, aquests homenets tenien dues habilitats. Una era de treballar totalment fora del normal; i l'altra, que podien fer mal a l'amo que desitjaven perjudicar, i li'n podien fer molt. Els martinets eren com una mena de llavor menudíssima que es feia sota uns bolets estranys, perduts entre la fullaraca i els boscos més espessos. Aquests bolets, que rebien també el nom de martinets, només els sabien trobar els boletaires de la Cartoixa i Pobolada, que eren els que els duïen a vendre segons la tradició. Els martinets eren tènues com una llumeta o una flumeta i n'hi havia prou amb una mica d'alè perquè s'apaguessin i perdre'ls definitivament.

El meu avi em va explicar la història d'aquell prior que, saltant-se tots els seus vots, s'escapolia a la nit per passejar-se entre les bótes de vi i ensumar aquella aroma que el tornava boig. Ara, obrint les ampolles de vi del Priorat, ho podem arribar a entendre.

És la llegenda del nom del bonic poble de Cornudella de Montsant i la llegenda del salt de la reina mora a Siurana. La reina, com que no volia que l'agafessin, va saltar amb el seu cavall des d'una roca de Siurana. El cavall va deixar una petjada que encara es conserva ara, i la roca rep el nom del Salt de la Reina Móra.

A la Morera de Montsant s'explicava que a la plaça del poble hi havia una bruixa que es deia Maria Llonga, que s'emportava els nens i les nenes al fons de la bassa quan anaven a molestar-la a la tarda, i no creïen el que deïen els seus pares.

Era un dia d'octubre i anàvem a veremar. Tot el dia vam estar mirant el cel, que amenaçava tempesta. A la tarda va començar a tronar i ploure i vam anar a la caseta del tros, pensant que no era res, però no parava. Quan al final va parar de ploure havíem de marxar. Vam trobar totes les galledes plenes d'aigua i el tractor enganxat al fang. Vam estar molta estona per treure el tractor i vam acabar enfangats fins el coll.

Fa molts anys a Siurana vivien els musulmans i a baix els cristians. De vegades lluitaven i de vegades no, però al final els cristians van guanyar i llavors els monjos que s'amagaven a les coves sortien a fer pobles.

De petit els diumenges el meu pare em portava al camp. L'hora que recordo amb més entusiasme és quan preparaven l'esmorzar, fent foc i torrant pa o coent cansalada. I fins i tot aquells traguets de vi amb el bot que em deixava fer el meu pare. Mentrestant, m'explicava alguna història.

Fa molt, molt de temps, el comte de Prades anava de cacera pels boscos de Siurana amb la seva dona. Ella i les dones del seu seguici es van perdre pel bosc sense que el comte i els cavallers se n'adonessin. En aquell moment els musulmans les van raptar, però ella va tocar el corn i el comte i els cavallers el van sentir i van dir: "És el corn d'ella, és el corn d'ella!". Van seguir el so, les van trobar i les van alliberar. Es pensa que el nom del poble de Cornudella de Montsant és per aquest motiu.

Quan el meu avi era petit va anar a jugar amb els altres nens, que també eren petits, amb la terra. Com que hi havia bombes de la Guerra Civil, on lluitaven els nacionals i els republicans, va tenir la desgràcia que esclatés una bomba enfonsada dins de la sorra. El pobre va perdre un ull i es va quedar una mica sord. L'home va tenir dificultats per conduir el cotxe i per parlar amb la gent. Això són coses que no haurien de passar i la culpa la té la guerra.

Siurana era la capital del feu de Siurana i l'última seu sarraïna de Catalunya. El 1153, després de Lleida i Tortosa, quan els espanyols van anar a conquerir-la la reina mora va saltar d'una muntanya i es va suïcidar perquè no l'agafessin. Encara queden les marques dels cascs del cavall a la roca.

Un dia el meu avi, de petit, va anar amb el seu ruc al Sardinero. Era molt alt i el camí molt estret. Quan pujava li va costar, però se'n va sortir. A dalt, va

tallar la llenya i la va posar damunt del ruc. Hi va berenar, allà dalt, mentre mirava el paisatge. Quan baixava, el ruc va rellicar i va caure junt amb la llenya. El meu avi va tornar a poc a poc i molt trist, perquè no només havia perdut la llenya, sinó que també s'havia mort el ruc. Quan va arribar a casa, el van renyar molt.

La meva àvia Isabel, quan era petita, i la seva mare tenien previst anar a Barcelona l'endemà al matí. A la matinada van agafar el tren i van fer camí, mirant el paisatge, però no era gaire bonic perquè era temps de guerra. Van tardar molt a arribar-hi perquè les vies estaven mal cuidades i el tren no corria tant. El viatge se'ls va fer més llarg perquè s'avorrien. Quan van arribar van comprar, dinar i dormir. Van tornar en tren mirant el paisatge de tornada, totes contentes. Però quan van arribar no veien cap casa, tot estava en ruïnes. I uns dies més tard van fer construir una casa nova.

M'han explicat que a casa meva tenien unes golfes on posaven les avellanes que agafaven, i sempre hi havia un metro d'avellanes. El Miquel i els seus germans feien guerres d'avellanes i se'n llençaven per dintre. Tenien dos gats, un mascle i una femella, i volien que els gats vigilessin que els coloms no es mengessin les avellanes. Va néixer un altre gat, que s'amagava per les avellanes; un dia el buscaven i no el trobaven, van mirar pel balcó i havia caigut de dalt a baix.

Una vegada em van explicar que estaven mirant el ral-li asseguts en una roca que li diuen Alzina, perquè hi ha una alzina situada al damunt. La roca està al davant del poble de la Torre de Fontaubella. Doncs van veure que passava molta gent mentre els cotxes del ral-li no passaven. Cada vegada que passava la gent ells patien perquè no els atropellés un cotxe. Al final, un dels policies que no estava atent sinó parlant amb el seu company els va dir que no passessin més fins que s'acabés la cursa, si no els faria pagar cent euros a cadascú.

A les trinxeres de la Figuera, entre 1936 i el 1939, a un soldat de la Vilella Baixa dels que lluitaven contra el general i dictador Franco, anomenats rojos o republicans, li van manar bombardejar el seu poble, però ell s'hi va oposar. Va prendre unes peces per als canons i va marxar, però per un lloc hi havia els del dictador i a l'altre els rojos, i es va amagar a les muntanyes. També sé que els rojos tenien una base on actualment hi ha les pistes de la Vilella Baixa i una nit Franco va enviar els seus aliats negres despulats, i a la

fosca no es distingien. També sé que els rojos van ajudar l'avi i el besavi de la meva mare, que sempre donaven medicaments als pobres o als que no s'ho podien permetre. I que també van fundar el Sindicat o la Cooperativa de Marçà, fundada per Pere Castellnou i per Ramon Castellnou, que van muntar ells.

Me'n recordo que...

Ara es queixen del difícil que és veremar perquè la qualitat obliga a mirar molt com es fa. Però jo recordo que quan tenia pocs anys ens aixecàvem de matinada i a les fosques, a peu o bé amb carros, marxàvem amb colles, normalment familiars, fins la finca, on fèiem foc i a esperar que es fes de dia per poder treballar. Jo no ho he entès mai que s'hagués de matinar tant; això sí, recordo que ens ho passàvem bé.

Setembre. La verema. Carros aturats al mig dels carrers empedregats i costeruts. Portadores plenes de raïm acabat de collir. Aquella olor forta, una sensació agradable m'omplia. Era l'inici d'una nova collita.

La primera vegada que vaig anar a Barcelona en tren, al zoo, va ser tota una aventura: els vagons eren amb seients de fusta, com a les pel·lícules de l'oest que vèiem al cinema, i vam estar tot un dia sencer fora de casa!!! També recordo que jugàvem molt al carrer a jocs que avui quasi han desaparegut, perquè els nens no saben ni de la seva existència: "piso", "el pare carabassot", "arrencar cebes", "xurro, mediamanga, mangotero" i d'altres.

Al costat del col·legi que anava quan era petita hi havia una fàbrica d'alcohol. A part de veure tragar els homes amb la brisa, que sempre hi sortia fum, i moltes cubes de camions, sempre ens havien prohibit d'anar-hi, ja que una nena s'havia cremat les cames quan va voler passar per sobre de la brisa. Em va semblar una màgia que del rebuig del raïm es pogués fer la grappa, l'orujo o el marc de cava. En si, ja és un misteri que del suc del raïm es puguin fer aquests meravellosos vins.

Quan van posar per primera vegada el clavegueram i l'aigua al meu poble, va ser tot un esdeveniment. A diferència d'ara, que el posen nou i una màquina

fa tota la feina pesada, llavors colles d'homes amb pic i pala van fer tota la feina. Es deia que treballaven a jornal de vila, això és: segons el patrimoni que tenies havies de fer tants jornals gratuïts per el poble. És el que avui en dia són les contribucions especials.

Fa uns quatre anys o més a l'escola jugàvem tots junts a ser reis i reines i prínceps i princeses; el motiu era que abans, en lloc del col·legi, hi havia un castell i encara se'n conserven restes. Recordo que a la part de darrere hi havia una mena d'escales amb marques de ferradura de cavall i nosaltres dèiem que per allí els reis entraven amb els seus cavalls. Ara, aquestes magnífiques escales on vam passar bons moments ja no hi són, ara no hi ha res, només l'escola; i sobre els nostres records un munt de ciment formant un carrer amb un pàrquing.

Abans al centre del poble hi havia el monestir i les cases i els edificis més antics. Això se sap perquè actualment al poble hi ha una gran quantitat d'arcs de l'època medieval, que es veuen pels carrers i dins les cases, i estan en molt bon estat.

Al final del poble abans havia un convent de monges que ajudaven la gent que estava malalta i que necessitaven ajuts. Ara, hi ha una casa. L'estructura és la mateixa, tot i que ara està molt més fortificada i molt canviada.

A dalt del turó, a prop de l'ermita, hi ha les ruïnes del Puig Roig, un poble on vivien els ibers fa dos mil anys. És un emplaçament arqueològic on s'ha descobert que hi ha hagut més d'un poble, un sobre l'altre. Els arqueòlegs l'han declarat patrimoni de la humanitat a Tarragona.

Abans estava el castell antic, però amb la reforma del castell l'han destrossat. Sembla una fàbrica o un edifici, tot menys un castell.

Abans a Margalef hi havia un molí d'oli, però no sé per què el van haver de tancar. Suposo que el van tancar per la manca de gent al poble.

Un lloc que per mi és especial es el coll de l'Eudalda. És una muntanya molt alta, des d'on es pot veure un paisatge únic. Es pot veure Falset, Marçà i Pradell. Sempre que he pujat allà dalt m'han sobrevolat dos àguiles. Aquest lloc és impressionant.

Abans hi havia una plaça (la de l'Església) antiga amb un mosaic al mig que formava una palmera, però ara actualment hi ha una plaça nova de rajoles, no gaire agraciada.

Abans el famós castell de Falset estava en ruïnes, sense restaurar. Quan érem petits entràvem al castell i ens trobàvem amb túnels, que antigament comunicaven amb l'ajuntament i amb la presó. Encara hi havia ossos d'alguns éssers, possiblement alguns presoners. Ara el castell està restaurat i han fet un museu.

Un dia vaig anar amb els meus pares a una vinya que hi ha a prop del riu. Una mica més amunt hi ha una cova on vaig veure unes pedres diferents, vaig començar a buscar i, quina va ser la sorpresa, eren eines de sílex (pedra foguera) prehistòriques. A l'escola ho estàvem estudiant. Quants anys devia fer que aquelles eines eren allí. No tothom pot veure un vi sortit dels ceps que estan al mateix lloc on fa milions d'anys van viure els homes prehistòrics.

Un dia de febrer de l'any 1944 a la nit va nevar molt. Al matí els nostres pares van venir a buscar-nos al llit del meu germà. Ens van portar al balcó amb els ulls tancats i, quan van dir que obríssim els ulls, en lloc de veure el carrer ens vam trobar una paret de neu, ja que havien caigut set pams de neu. Després de riure molt, ens ho vam passar pipa.

Un dia la meva àvia ens va explicar una història que, no sé per què, em va impressionar molt. A la Bisbal hi ha una cova molt gran on hi ha la imatge de santa Llúcia, amb una pica formada per la roca i sempre amb aigua. Quan anaven amb la mestra d'excursió o amb els seus pares els deien que s'havien de rentar els ulls amb aquella aigua, i així santa Llúcia els guardaria sempre els ulls. Però un dia hi havia uns nens i un va caure dins d'un esbarzer, allí amagat hi havia un tros de vidre que se li va clavar al peu i li sortia molta sang. Com que no sabien què fer van pensar que rentant-li el peu amb aquella aigua també santa Llúcia el curaria. Els nens es van emportar una gran sorpresa quan es van adonar que en aquell moment va parar de rajar-li tota la sang i el peu li va quedar com si no s'hagués fet res. Per poc no van contar-ho ni als seus pares ni a ningú, ho van explicar quan ja eren grans. Aquells nens encara són vius, però molt vellets.

Quan la meva padrina era petita va caure una nevada d'un metre d'alçada. Un dia un home, per fer una broma a la meva padrina i els seus germans,

els va dir que la neu torrada amb vi era molt bona. La meva padrina va començar a fer boles de neu i les ruixaven amb vi, però quan els havien de torrar es desfeien i van deixar tota la llar de foc plena d'aigua i de vi.

Quan jo era petita anava al tros a veremar i també a plegar avellanes. La verema era molt diferent d'ara: s'usaven portadores i cistells. Recordo que una vegada vam anar amb uns coneguts a jornal amb els meus pares. Era molt enfilat i a mi se'm va tombar el cistell; hi havia un avi gran que volia que jo plegués, però vaig despistar i no ho vaig fer. El nostre tros era molt costerut, era de licorella a dalt, i per veremar s'havia de fer a bast, que consistia en una somera pujant i baixant pel coster. Primer ho fèiem amb dos portadores, però després ja vam portar sacs i pesava menys. A les portadores hi posaven el raïm dels cistells i havia unes coses que es deien piadors: eren de fusta i piàvem el raïm perquè n'hi capigués més. Com que feia suc, abans de carregar les portadores al carro escorriem el suc per fer vi blanc al carretell. Un any, al meu tiet li va caure la somera pel coster i es van trencar els carretells. Una cosa que m'agradava molt és que quan anava al tros estaven els camins amb molta gent i fèiem petar la xerrada fins que cadascú arribava al seu tros.

Pels volts dels anys seixanta vaig participar en una anècdota ben curiosa. Resulta que es van pavimentar els carrers del Lloar i va venir a inaugurar-los el governador civil de la província de Tarragona. Per aquest motiu es va celebrar una gran festa, a la qual estaven convidats tots els alcaldes de la comarca. Un veí nostre que tenia parents al Lloar va decidir anar-hi i em va dir si volia acompanyar-los, ja que així veuria la festa, perquè els meus fills van anar a passar-hi el dia, al meu marit li tocava treballar i jo em quedava sola; per això hi vaig anar. Efectivament, es va celebrar una gran festa, hi havia música, vam ballar sardanes, es va repartir coca i vi ranci per a tothom, i m'ho vaig passar molt bé. Curiosament, al moment de marxar les autoritats el cotxe que portava l'alcalde de Falset es va espatllar, i el meu veí va haver de deixar-nos al poble perquè havia d'acompanyar l'alcalde fins a Falset, on totes les autoritats tenien un dinar a l'Sport. Com és natural, la necessitat de l'alcalde era més urgent i nosaltres, que confiàvem arribar a casa a l'hora de dinar, vam haver d'esperar que tornés el veí perquè ens portés a Falset, on vam arribar ben entrada la tarda.

A Gratallops hi vivia en Lluc i la Mònica, un matrimoni que em coneixia des de molt petita. Van ser veïns dels meus pares i avis. A la Guerra, ells van

marxar a Gratallops, al seu poble. La meva mare es va morir a la Guerra. El pare, la iaia i jo vam anar a viure al camp. A la tardor tornàvem al poble, ja que em recordava d'ells; amb el meu pare sí van continuar l'amistat. L'alegria més gran la vaig tenir quan, a les vigílies de la meva boda, en Lluc es va presentar a casa amb el seu record. Aleshores sí que va continuar la nostra amistat i els vam visitar diverses vegades. Tots dos són morts. Sempre que vaig o passo per Gratallops, el meu record és per a en Lluc i la Mònica.

Hace 49 años que vivo en Falset. Desde el primer día me sentí muy bien acogido. Desde entonces hasta hoy hemos visto prosperar toda una comarca, se ha vuelto a recuperar la calidad de sus vinos, gracias a las nuevas plantaciones de viñas (tempranillo, sira, pino, cabernet). También han mejorado las carreteras imprescindibles para una buena comunicación. Por todo ello, creo que al Priorat le espera un buen futuro.

Els anys quaranta o cinquanta les xiquetes acostumaven a anar a la font, a quarts d'una, a buscar aigua en càntir (aquí s'anomenaven "poals") i petites galledes. L'aigua del poal, ben fresqueta, per dinar; i la de la galleda per remullar el porró del vi i la fruita de les postres. A la majoria de les cases ja hi havia aigua corrent, però no hi havia res com l'aigua de les fonts, que, a més a més, permetia als joves que sortien de la feina trobar-se amb les noies i festejar una estoneta... Encara que l'aigua del poal pujava de temperatura...

Quan jo era petita l'època de l'any que menys m'agradava era la verema. Per al poble tot era com una festa, la missa a primera hora del matí, i tot el dia al camp amunt i avall els carros i la gent amb l'alegria... i jo em sentia sola perquè la meva família no tenia finques i em quedava sense les amigues. Tan aviat com vaig poder em vaig llogar per poder participar-hi, i tots treballant eren feliços.

El meu pare, Ciril Escoda Cabré, i jo, M. Mercè Escoda Voltes (13.5.1926). Cada any em feia ajudar a emplenar els dos carretells de vi ranci que teníem a la bodega i que provenia de Lladeria (Tivissa), d'on el meu pare era fill i que durant diverses generacions havien conservat les mateixes mares. M'explicava que cada any, quan arriba l'Advent i amb lluna vella, es compra el vi de l'any i es reomplen els carretells i no se'n pot treure gens, fins arribada la Pasqua, quan el vi s'ha transformat tot en ranci. És un consell

que jo he seguit i el meu fill ho continua, per tal de no perdre aquest vi ranci tan apreciat. Suposo que avui amb les noves tecnologies aquesta fórmula ja no té valor, però a casa nostra és molt apreciada i continuarem fent-ho.

Al meu poble, un dia que no plovia i tampoc hi havia núvols, em vaig aixecar i vaig fer el de cada dia, però al voltant meu una cosa havia canviat: el campanar no sonava. S'havia aturat a les dotze de la nit. Va ser tota una tranquil·litat que les campanes no sonessin i es podia apreciar molt més la tranquil·litat del poble. Desgraciadament, d'això fa molts anys i l'endemà el campanar tornava a funcionar.

Quan era petita el meu poble era més bonic perquè no hi havia tants immigrants i es podia estar al carrer més tranquil·lament. També recordo que hi havia un convent de monges, on havia la llar d'infants amb uns gronxadors, on jugàvem i passàvem les tardes.

Quan era petita, als Guiamets, quan se celebrava algun aniversari ho fèiem a la caseta dels meus iaïos amb tota la família. La caseta està a la vora d'un petit bosc, amb la vinya i els camps. Sempre anava a jugar al bosc i, quan acabàvem de dinar, juntament amb els pares baixàvem per un camí que portava al bosc. Des d'allí anàvem a creuar la riera i a beure aigua a la font de la Portadora.

Recordo que, quan era petita, cada diumenge al meu poble, als Guiamets, anàvem amb els pares a un cafè molt gran. Era un lloc molt acollidor, on et podies trobar amb molta gent veïna i del poble. El cafè era, a més a més, un dels centres del poble. Avui, però, aquest local està tancat per motius de renovació i perquè no tothom hi està d'acord. Però sempre pots recordar els moments que hi passaves d'entreteniment amb molts veïns, junts en aquell cafè. A més, era una opció per a la trobada, on podies sempre quedar amb els amics. Ara esperem que el poble es torni a unir per tornar a tenir aquest local per a tothom.

Recordo com era el poble abans; el solar on anàvem a jugar, on ara hi ha un casal; i recordo les escoles, quan encara no hi havia pista; recordo el camp de futbol, que ara està destrossat, i la carretera vella; recordo les festes que es feien a la plaça, on tot el poble sortia a ballar a la nit; recordo que a les nits d'estiu molta gent sortia; i recordo les nits de cap d'any, que sempre es tiraven petards i coets. Recordo que l'escola estava plena de gent, ara

només en som dotze.

Els nens de la meua escola de Capçanes i la resta de nens de les escoles de la ZER Les Vinyes (que és una ZER del Priorat) vam anar a Falset. Cada escola, per separat, va gravar el seu programa de ràdio a les instal·lacions de Ràdio Falset. Després, ens van ensenyar com gravaven els programes i com posaven les músiques. Després, tots els nens vam visitar la biblioteca i vam llegir un llibre. Quan quasi era hora de dinar ens van ensenyar l'escola de Falset. Vam dinar, i finalment, vam poder veure com es feien roba a la fàbrica Falbar. Vam arribar molt cansats a casa.

En un lloc de Capçanes que li deien la Carnisseria els francesos van exterminar guerrers carlistes o catalans. Allí van esquarterar i afusellar molts soldats catalans, però un d'aquells soldats tenia una olla plena de monedes d'or i la va amagar abans de morir. Un home de Capçanes la va trobar i amb tot aquell or van comprar tot de terres.

Vam anar a Capçanes a la trobada de la ZER. Vam caminar molt. Vam trobar moltes coves. Hi vam trobar una nevera. També hi havia mocadors, pedres, etc. Estava molt cansada. Vam entrar a les coves. També vam descansar. Un senyor ens va explicar moltes coses. També a l'escola de Capçanes vam veure diapositives. El pare de l'Elena ens va explicar com va fer els dibuixos, una altra dona ens va fer escriure el conte del Xiraló. Ens van donar coca. Era molt bona. Al final vam jugar a jocs.

Una vegada vam anar a Capçanes i vam veure marges i casetes de pedra seca. Vam veure moltes plantes i un riu petit. Les casetes de pedra seca eren petites, no com les d'ara, que són grans. En una caseta de pedra seca hi vam trobar gerros, una nevera espatllada i un mocador del cap. Els marges estaven fets amb unes pedres cap a un cantó i les altres de dalt cap a l'altre cantó; i dalt de l'entrada de les cases hi havia una pedra plana, i l'escala estava feta amb una pedra grossa gruixuda.

Al Priorat vaig trobar molt de raïm, era molt bo i em llepava els dits. A mons pares els va encantar molt i vam agafar-ne una mica per a casa. Del raïm que vam agafar vam fer vi negre i la gent venia a comprar-ne; i valia dos euros l'ampolla. Després venien a demanar més, fins que es va acabar l'estiu i en quedava una botella i ningú no sabia que la teníem, fins que se'n van adonar els nens. I tota la gent se'n va assabentar i venia a demanar-ne més, i jo els

deia que no hi havia més i em van fer cas.

Anàvem a esporgar ceps, amb la Txell i l'Aida, quan eren petites. Els meus pares ens explicaven que s'havien de treure totes les fulles dels arbres que miessin al Montsant. Les nenes deien que totes les fulles hi miraven, i agafaven un cep i el deixaven tot pelat, sense fulles. Tots començaven a riure sense parar. Deien si que collireu raïm "no en collireu cep".

Per la Diada vaig anar amb el meu pare a penjar la senyera a la roca del Llençol, al Montsant. Després vam anar a l'ermita de Sant Antoni a esmorzar un entrepà.

Recordo que al meu poble es va cremar una cabana que vam tenir els meus amics i jo. Teníem sofàs i una butaca. Cada dia anàvem a jugar a la cabana, fins que es va cremar, i després anàvem a jugar a futbol.

El dia de Sant Joan, quan tiraven petards, va caure una espurna a l'herba i es va calar foc a un hort del costat de la carretera. Alguns homes del poble van apagar-lo amb mànegues i després van poder continuar la festa.

Recordo que al Priorat sempre hi ha hagut una gran rivalitat entre els pobles (generalment sana, tot i que en alguns casos no tanta.) Quan era petit sempre m'explicaven que Poboleda estava barallat amb Cornudella i que per festa major d'algun d'aquests pobles, quan es jugava un partit amistós de futbol, semblava més un Madrid-Barça que un Cornudella-Poboleda.

Recordo que el Priorat, a principis del segle passat, estava molt més poblat que ara. Un bon exemple és Cornudella de Montsant, ja que va arribar a tenir 2.300 habitants. Però una sèrie de plagues van obligar molts pagesos a abandonar les terres i els seus pobles i anar cap a les ciutats. Els anys noranta Cornudella tenia 800 habitants escassos, però ara s'ha anat recuperant i ja en té més de mil. Això és degut al fet que molta gent de les ciutats properes, com Reus o Tarragona, venen a viure aquí, buscant tranquil·litat i poca contaminació.

Recordo que un any havíem d'anar a veremar els meus pares, mon germà i jo. Quan em vaig despertar a les set del matí em volia fer la malalta, però la meva mare no s'ho va creure i vaig haver d'anar a veremar. Quan vam arribar al tros feia un dia molt estrany, com si hagués de ploure, però a les

deu feia un sol espantós i els raïms estaven tots enganxosos. A mi el que més m'agradava era agafar un gra de raïm i esclafar-lo a les mans. Quan vam acabar, els meus pares van dir que com que havíem treballat aniríem a dinar a fora i al cinema. Va ser la millor verema de totes.

El vi sortia d'un tub i baixava per un bec. Al final de tot el recorregut, hi havien unes bótes que esperaven el líquid. Les omplien i feien reposar el vi. Com més reposa, més bo és.

Recordo que a vegades, quan era una mica més petita, la meva mare em donava per berenar pa, sucre i vi, i m'explicava que de petita ella en menjava moltes vegades.

Recordo que fa dos anys va ser quan vaig provar per primer cop les avellanes i les ametlles, i em van agradar molt! La veritat és que no em pensava que recollir-les fos tan difícil fins que no ho vaig provar. A vegades no és el que sembla!

Quan era petita anàvem a les bodegues quan collien el raïm. Allà ens deixaven aixafar el raïm en parelles amb els peus i cantàvem una cançó. Quan estava ben trepitjat l'agafàvem, el posàvem en una mena de bóta on tot allò dolent es filtrava i només quedava el suc del vi. El posaven en ampolles de vi i ens les quedàvem.

Un cop vaig estar a punt de menjar-me raïm d'aquest que encara no es pot menjar, perquè em pensava que aquelles boletes eren galetes o gominols.

Quan el padrí era petit, en època de verema, a la cooperativa premsaven el raïm, separaven la roba i les pells i les llençaven a la plaça de baix de les bodegues. A la sortida de l'escola, tots els nens anaven a casa a buscar el berenar i després anaven tots a jugar a la muntanya de bria. El joc consistia a tirar-se de la plaça de baix a través de la muntanya de bria. Quan acabaven de jugar no els coneixien ni els seus pares.

Fa trenta anys que els meus avis van comprar el mas del Racó. Estava tot perdut, van tenir molt treball per arreglar-lo, es va calar foc i per poc es cremen —el meu tiet, el meu avi i uns amics— per intentar apagar-lo. La casa era molt petita; tenia una habitació i un menjador molt petits. Una vegada van dormir vint-i-cinc persones en matalassos i estava tot el terra

calent. Va ploure a mitja nit i per darrere de la casa es va posar l'aigua i va entrar dintre de la casa, perquè no hi havia fonaments. Quan ens vam aixecar els matalassos es van quedar flotant a l'aigua.

A Cornudella de Montsant s'hi feien molts raïms, que era la collita més gran del poble. Als raïms s'hi dedicava tota la família. I quan venia la recol·lecció els xiquets, els pares i els padrins feien la verema. Generalment els pares feien el transport amb animals i els altres tallaven els raïms. Al vespre tiraven els raïms al cub i els piaven amb els peus i les fustes que hi havia. Marxava el suc per uns foradets i es fermentava.

Marta (mama): Recordo que, quan era petita, vaig venir de colònies a Escaladei... Quan vaig ser més gran hi venia a veremar. I avui en dia m'hi he casat i he vingut a viure. Com a capçal del llit, tinc el Montsant, muntanya que tantes vegades he pintat en els meus quadres.

Antonio (papa): Jo he ajudat a construir la segona arcada del monestir de la Cartoixa d'Escaladei. I també el claustre dels monjos cartoixants de clausura (monuments turístics obligatoris a visitar).

Joan (fill): Aquest estiu he disfrutat del cinema a la fresca de nit celebrat al monestir de la Cartoixa d'Escaladei sobre la vida en clausura dels monjos cartoixans.

Recordo que quan era petit el pare viatjava pel món venent el seu vi. El món és gran com gran és el vi del petit Priorat.

Un dia la meva mare em va portar perquè jo la veiés treballar en el celler. Em va perdre de vista i vaig caure en una bóta plena de vi, si la meva mare no m'hagués vist... Només us vull advertir, pot ser que aquest sigui el vi en què vaig caure!

El 23 de juliol de 2007, els meus amics i jo vam anar al barranc... per un camí que feia pujada. Estàvem cansats i en arribar al poble vam tenir la idea d'anar a banyar-nos a l'hort del meu amic Joan. Vam fer tot el recorregut de baixada i no vam tardar molt. Ens vam treure la roba i cap a l'aigua! La bassa estava plena de peixos i les plantes aquàtiques relliscaven molt, a part feia molt de fred dins l'aigua. Els peixos nedaven molt ràpid i era difícil d'agafar-los. Després de banyar-nos la cosa es va complicar: teníem la roba escampada i amb l'ajuda de tots la vam recuperar. La pujada va ser molt forta, però quan vam arribar a casa de l'Andreu ens va venir la gana i vam

sopar molt bo. Ja havíem recuperat forces per anar a la Banda de Tambors i Bombos de Marçà.

Un dissabte les amigues vam fer un dinar en una cabana prop de la Mil-loquera. Aquell mateix dia vam posar ordre i vam arreglar la cabana, perquè ens agradés a totes les amigues. Quan ja era una mica més tard, vam anar a tirar pa als peixos de la bassa del Castell i vam estar una estona. Quan baixàvem a la cabana va començar a ploure i quan vam arribar-hi ens vam aixoplugar. Quan va parar de ploure ens vam asseure a taula i vam berenar. Quan va començar a fer-se fosc, vam anar totes cap a casa i l'endemà vam anar a jugar, i tot el dia vam estar netejant i arreglant tot el que el dia abans havíem desendregat. Després de dinar, vam tornar a la cabana, vam berenar i, quan es va començar a fer fosc, va marxar tothom cap a casa seva.

Un dia vam anar a veremar a casa meva amb uns amics. Quan vam acabar vam menjar i vam pujar a la figuera. Quan vam acabar vam pujar a una muntanya alta que hi ha, on es veuen gairebé tots els pobles del Priorat fins als Pirineus. Era molt bonic i molt verd, ple d'arbres. Després vam anar a la Cooperativa Agrícola de la Figuera. Allà vam descarregar els raïms i separar la grapa del raïm. Després vam tornar a casa meva, vam menjar i vam anar a dormir. L'endemà vam tornar a fer el mateix, però quan vam acabar vam anar a veure la trinxera que van fer per la Guerra Civil.

Un dia vam anar amb el Pol a la bassa del Castell i tiràvem pedres al gel. Vam anar a la Nevera i vam trobar una roca. La vaig portar fins a la bassa del Castell. La vam tirar i jo la vaig deixar quan ja estava damunt del gel. Vaig caure, però el Pol em va ajudar i en sortir de l'aigua vaig anar a casa a canviar-me de roba i vam tornar a jugar pel carrer. Quan va arribar la meva mare em va preguntar què havia passat i li vaig dir que tirant una pedra havia caigut a l'aigua. La meva mare em va dir que no tornés a passar i que no tires cap més pedra a l'aigua, que ja havia vist el que m'havia passat.

Una vegada vam jugar a la Mil-loquera pel dret i les roques eren molt altes. Era molt difícil de pujar fins que hi vam arribar, però el paisatge era molt bonic. Hi havia molts pins i roures, també vam trobar esbarzers, cucs i una serp. Després vam anar a la Nevera i també hi vaig pujar. Aquell dia hi feia molt de fred. Era un dia molt humit i queien gotes de les fulles dels arbres. Era bonic mirar el paisatge ennuvolat, també es podia veure el Montsant.

Després de veure aquest paisatge me'n vaig anar cap a casa.

Un dia vaig anar a la Pallissa i abans d'anar a dinar estava al costat del riu i jugàvem. De cop i volta vaig tirar endarrere i vaig caure. Em vaig mullar tot i em vaig anar a canviar. Després vam anar per un camí-bici i per un bosc; jo em vaig cansar molt. Hi havia un munt d'arbres i jo tenia por que sortís un porc senglar. Quan vam baixar del bosc vam anar a casa de l'Andreu a fer bots amb la bici, vam marxar i vam anar a la pista i vam trobar el Santaló i la seva colla. Vam portar el pany de la pista i li vam anar a dir al pare del Joan, l'alcalde. Després vam tornar a la Pallissa i ens vam quedar a jugar.

Vam anar a la Pallissa el Dijous Gras. Vam esmorzar i quan vam acabar vam anar a la muntanya en Sergi, Guillem, Julià, Pol, Joan, Malen i jo. Quan vam arribar dalt, en Joan va marxar i vam anar a visitar una casa de pedra seca que hi havia en un tros. Dins hi vam trobar una roda, que la vam tirar marges avall. Més tard vam pensar què passaria si ens perdéssim: menjaríem les avellanes dels avellaners o les pedres, perquè no hi havia res més. Vam xerrar una estona i vam baixar pels marges verds perquè ja ens cridaven. Baixant saltàvem els marges, i això que eren alts! Quan vam arribar a baix vam marxar amb els mestres pel camí de tornada a l'escola.

El primer cop que vaig anar a veremar. Vam començar a veremar i anàvem acabant i vaig dir a ma germana per fer una cursa, per veure qui acabava les dues tires finals. A mi solament me'n quedava una i a ma germana una i mitja. Vam passar a dinar, vaig menjar truita de patata i després vaig menjar de postres galetes. Vam descansar una mica i vam començar a veremar una altra vegada. Jo portava mitja tira i la meva germana una mica més. Jo la volia superar i vaig començar a dir-li:

—Ha, Ha... que perdràs.

—Ara correré i t'avançaré.

De sobte em vaig tallar el dit i, mira que bé!, li vaig dir a ma germana: “Jo t'he guanyat”. Ella va dir: “Això no val, perquè jo he d'acabar el que a tu et queda”.

Una vegada un amic i jo vam anar a la bassa del Castell perquè estava gelada. Vam començar a tirar pedres a l'aigua i vam pensar que podríem tirar una pedra molt gran. Però la volíem tirar els dos i al final vam decidir que els dos la tiràriem alhora. Però el meu amic no va deixar la pedra, i va anar ell i la pedra dins de l'aigua gelada. Li van entrar trossos de gel per tot

el cos i estava gelat de fred. El vaig acompanyar a casa seva i va estar dos dies constipat.

Els meus germans van venir primer; jo em vaig quedar a l'Equador. Després vaig venir sola amb una hostessa. Vaig mirar la televisió, vaig menjar i em vaig marejar a l'avió, i l'hostessa va venir, em va ficar una tovalloleta mullada i me'n vaig anar amb una senyora al costat de la finestra. Quan vaig arribar vaig veure el mar; les persones i els cotxes es veien molt petits. Vaig arribar a l'aeroport i em van venir a rebre la mare, el pare i unes altres persones. Vaig anar a casa i la meva germana em va ensenyar moltes joguines. Vaig veure les muntanyes, la Mil-loquera, i així vaig conèixer el poble.

Aquesta història va passar en un tros del meu pare. Encara havia feina al bancal per plantar ceps i arreglar-ho fins a final. Qui portava l'excavadora ficava arena per reforçar el bancal, però no la suficient perquè la pluja que hi va caure no se l'endugués. Després, el meu pare va posar-hi unes pedres grans per reforçar el bancal. També va fer una bossa per emmagatzemar-hi aigua de la pluja. Quan la feien jo baixava al fons del clot per tocar l'aigua. A la part de baix del tros hi ha uns grans i bonics olivers. Quan vam deixar de plantar els ceps vam anar a collir olives el meu pare, l'avi i jo.

Des del 2000 que es pot veremar el tros. Jo hi he veremat un cop, però també hi he passat a podar, grapar, etc. En aquest tros el meu pare va plantar ceps per fer raïm negre.

Vaig anar als terrenys del costat del cementiri i vaig descobrir un niu d'ocells amb una dotzena d'ous. Un ou s'estava obrint, però de sobte em va picar un ocell a la cara, era la mare dels pollets i em va fer fora de l'arbre. Al cap d'una estona, vaig agafar el niu i el vaig posar al meu arbre.

Avui el Priorat...

És un territori amb un gran potencial de futur. I la gent que hi vivim i hi treballem hem de vigilar de no malmetre i de respectar el tresor d'aquest territori.

“És un gegant que es desperta” (el Priorat).

És una de les comarques amb més futur de Catalunya, ja que basa el seu creixement econòmic en un sector primari amb clara regressió, però amb l'avantatge de produir una qualitat altíssima que deixa un valor afegit molt important. L'altre pilar és la qualitat del seu entorn. Un paisatge natural molt poc degradat per l'home.

És una comarca que es mereix un mèrit perquè una comarca tan petita, amb tanta despoblació i que s'hagin creat dos denominacions d'origen de tanta qualitat és una comarca rica.

És una terra on l'agricultura és molt important econòmicament per a tota la comarca i molta gent depèn del raïm o de l'oliva (l'ametlla s'ha perdut força) per tindre un plat a la taula cada dia.

És una terra que comença a ser sobreexplotada i edificada per gent rica que ve a fer fora els petits i típics cellers del Priorat per enriquir-se encara més. Estan destruint el Priorat.

Està transformat, fa goig de veure tots els costers amb els marges, nets, llaurats... plantats de ceps... però cal vigilar de preservar el territori. El que més m'apassiona és el paisatge, canviant així que van passant les estacions, un regal per als ulls de tots aquells que trepitgen aquestes terres.

Primavera: ametllers i olivers florits, ceps podats, terra ben net.

Estiu: ceps verds i ufanosos, ametllers plens d'ametlles, oliveres carregades.

Tardor: increïbles colors a les pampes dels ceps, raïms a punt de collir, olor de verema, les olives van agafant color...

Hivern: ceps podats, fent la collita d'olives, olor d'oli als molins, ametllers despallats.

S'hi han reconstruït molts masos i moltes cases de pagès per fer-hi cases rurals i venen molta gent de fora a veure les nostres muntanyes i els nostres paisatges. A part de la vinya també s'hi cultiven oliveres i l'oli d'aquí és molt bo i ha guanyat molts premis. Actualment es porten les olives en caixes, però fins fa poc es portaven en sacs.

Ja no és el que era quan jo era petita, que tot era vinya. Avui també tenim el Priorat de l'oli. Aquelles vinyes tan empinades que hi havia a la Bisbal s'han convertit en camps d'oliveres, amb molt sacrifici dels pagesos que hi viuen,

ja que van convertir moltes feixes empinades amb grans maquinàries per poder cultivar un oli reconegut com l'oli més bo de tota la comarca.

Avui el Priorat no té res a veure amb com era quan la meva àvia era petita. Ella explica que a totes les cases hi havia una vinya i ells mateixos es feien el vi; on vivia la meva àvia era la part més alta del Priorat. Això es va anar perdent perquè el poble —on hi havia 800 persones— es va anar fent petit, moltes famílies van haver de marxar ja que el preu del vi era tan baix que no podien viure. Ara sols hi ha 250 habitants i van optar per canviar les vinyes per oliveres, convertint-se ara en la comarca on es fa l'oli més bo del món. Així ens vam convertir en el Priorat de l'oli.

Els meus pares tenien una finca anomenada Els Masos, on es cultivava més que res vinya, uns quants ametllers i pocs avellaners. No ha sigut fins fa poc temps que he sabut que aquesta finca formava part del Priorat històric. En aquella època la forma de cultivar la terra, principalment aquesta, que era de llicorella, s'havia de fer a mà. Jo li deia al meu pare: "Com pot cavar la terra si tot són pedres?". I em deia que amb una aixada de punta i cavant de costat. El cultiu de la vinya ha sofert un canvi important: es fan grans bancals, perquè les màquines puguin passar-hi, s'omplen de ceps emparrats, en tires llargues i rectes que fan goig de veure.

Una de les coses que han millorat són les activitats per a la gent gran: "les aules universitàries per la gent gran", cursos de memòria, lectura i comentari dels llibres que llegim. La immigració també ha estat molt important, no tan sols per a ells, sinó que també per a nosaltres, ja que ens ajuden a les feines de la casa, al camp, cuidant la gent gran.

Ha canviat.

Ha pujat l'autoestima pel boom del vi.

S'ha generalitzat el desig de superació.

S'ha generalitzar el desig de cultura.

És un lloc on no hi trobem desastres urbanístics, senzillament perquè no s'havia donat una paletada.

Cal que vigili i posi en clar què vol i com ho vol.

Cal exigir. No som aquells quatre ignorants de les muntanyes...

Ha canviat tant... Després d'uns anys diríem que amb pujades i baixades i molta monotonia per part dels pagesos, el canvi ha arribat, de mans d'uns

quants i —per què no dir-ho— de les sucoses subvencions, de la moda o el que sigui. Per fi el Priorat està exultant, el vi bo, la gent en gran part contenta... i això que duri. Dóna gust admirar el paisatge amb les bones carreteres, camins i caminets i gaudir-lo de totes les maneres.

Sobre l'agricultura, la contemplo com un abans i un després en observar la transformació que ha sofert durant els últims cinquanta anys. Pel que fa a la densitat de població, hem pogut observar que en qualsevol lloc de Catalunya trobes gent nascuda al Priorat i un gran número de carreres universitàries, com professors, advocats, metges, enòlegs, etc. Això demostra l'esperit de superació de la gent que va emigrar per subsistir i que s'ha esforçat per aconseguir una vida millor.

Està totalment canviat. A poc a poc els pagesos van abandonar els camps per treballar en les grans ciutats, el consum de drogues augmenta en els adolescents, i cada cop s'hi enganxa gent més jove. Les famílies ja no passen tant de temps juntes i cada cop abunda més el consum inútil dels diners. S'han canviat les cases velles per nous blocs de pisos, i últimament a Marçà s'han construït noves carreteres.

Està més poblat. El producte més típic d'aquesta comarca és el vi, que obtenim al cap d'uns quants mesos de plantar la vinya i passar per diversos processos, per finalment aconseguir aquest suc de raïm amb altres substàncies. Aquest suc ens dóna tanta popularitat a la comarca... També podem observar un paisatge preciós, dalt de la Mola (a la Torre i a Pradell), on es pon el sol són inexplicables els colors que es poden veure, juntament amb els ocells i altres animals.

Ha canviat, han construït més cases, pisos, etc. Ah, un aspecte molt gran és que ha augmentat molt el consum de drogues aquests últims anys.

Ha canviat moltíssim, hi ha moltes més cases i el paisatge que es veia ara s'ha convertit en un pont. El paisatge de Sant Gregori s'ha fet malbé. Quant al poble, està ple de drogues.

Està canviant molt i cap a pitjor. S'està intentant canviar el paisatge amb molt poc temps, i això serà un problema. S'estan massificant les plantacions i les bodegues, i el Priorat deixarà de ser exclusiu ja que hi haurà massa

oferta de vi. Jo crec que el Priorat ha de créixer, però no a marxes forçades, ja que si no creixerà malament i massificant-se.

M'agrada molt la vinya i els boscos que hi ha. Fan un paisatge realment bonic. M'agrada molt la tranquil·litat que hi ha, encara que hi ha massa immigrants.

Jo visc a Capçanes i trobo que el Priorat està molt bé, perquè a mi la muntanya m'agrada molt, sobretot veure tots els camps de vinya, perquè trobo que fan molt bonic. Però els pobles del Priorat que més m'agraden són els que són més interiors, perquè tenen diverses maneres de fer les coses. També m'agraden les tradicions que tenen, i quan canviem d'estació es pot veure molt bé el canvi. També trobo que el Priorat ha canviat molt en poc temps, a tot arreu, fins i tot els pobles més petits. Crec que el Priorat és una de les comarques més tranquil·les que conec.

Als vint-i-tres anys vaig arribar al Priorat, procedia de Barcelona, i concretament vaig fer cap a Porrera. Diguem-ne que el meu poble "natal" va ser Porrera (allà on vaig començar a créixer) i allà vaig viure intermitentment uns sis o set anys. He viscut a Cornudella, a Falset i actualment la meua vida transcorre a Ulldemolins. Veig que els últims deu o dotze anys ha arribat molta gent de cop, i de sobte! Tinc la sensació que els canvis que això ha generat no siguin assimilables per tots plegats. Me l'estimo tant el Priorat.

Abans al Priorat només hi havia set pobles, i com que a poc a poc tot va creixent ara al Priorat n'hi han vint-i-dos. Jo crec que, de manera que creixen els pobles, les comarques també. Podem fixar-nos què ha passat en el Priorat.

Ja no hi ha gaire vinya a la muntanya, perquè el fred les mata, almenys han d'estar a 600 o 700 metres com a màxim. Ara ja estan cap a la plana.

Té el Montsant al mateix lloc de sempre, ha impedit que hi posessin molins eòlics i l'han transformat en un preciós parc natural.

Abans els meus avis i la meua mare anaven a veremar a una finca, tardaven una hora caminant i portaven el raïm al sindicat amb una mula, perquè en aquella finca no s'hi podia anar amb tractor i els meus avis no tenien tractor.

S'emparrava pels costers
sota el sol calent i sec del Priorat,
les gotes d'esforç omplien,
de mica en mica,
l'ampolla d'aquell suc per Deus.

Abans hi havia menys bosc perquè la gent cultivava la terra, però la plaga de la fil-loxera va fer que el bosc creixés perquè molts trossos quedaven abandonats. A part, quan va créixer la indústria la gent anava a la ciutat perquè cobraven més. També ha canviat la manera de vestir, ara gairebé tots anem sempre de marca. També s'han perdut oficis, com el boter, i eines, com la pollegana. Ara poca gent cultiva la terra, però produeixen el sector secundari o el sector terciari, que sense el primer no existirien.

Abans el poble de Marçà no gaudia de moltes coses. Per exemple, els carrers no estaven pavimentats i no hi havia corrent elèctric. Les dones solien anar a rentadors a netejar la roba. Els homes feien de pagesos. El mitjà de transport eren les bèsties. Hi havia més població, però van emigrar per problemes d'economia o de feina, i els pagesos que quedaven van pensar a unir-se i fer una cooperativa.

Abans al Priorat no havia tant de bosc com ara, perquè abans es feien molts horts. Ara la gent ja no treballa tant al sector primari, que és el del tros. Abans hi havia moltes eines per treballar la terra, com la pollegana, i ara ja no es fan servir eines sinó màquines, perquè ara és tot molt modern. Hi ha molts oficis que s'han perdut, com el sereno, el boter... Abans, al 1887, al poble de Marçà hi havia 2.000 habitants; ara n'hi ha 667. Abans el clima era molt més fred i humit a l'hivern i a l'estiu feia més calor que ara. La vestimenta era molt més diferent la d'abans que la d'ara.

Del Priorat d'abans fins ara han canviat moltes coses, com per exemple la vestimenta de la gent. Abans vestia amb roba fosca i davantals i ara, en canvi, hi ha gent que va mudada, n'hi ha que van amb xandall, etc. També ha canviat el paisatge. Ara hi ha pals elèctrics per transportar energia, s'han construït pantans. Abans hi havia blat i ara no; en concret ara hi ha més bosc que al segle xx, per exemple. Abans hi havia moltes eines per llaurar, per tallar rama; i ara tot es fa amb màquines. Si parlem de la població i el clima, podem veure que ara hi ha menys que abans; ara bé, el clima és més

calorós que abans. Abans hi havia gent que no tenia aigua corrent a casa i havia d'anar a buscar-la a la font. I dels oficis... els oficis que hi havia abans, ara gairebé (o del tot) s'han perdut, com el sereno o el boter.

Les persones no tenien gaires diners i després, clar, no tenien unes cases molt maques ni tampoc no anaven ben vestits. Es van perdre molts oficis d'abans. El bosc era menys poblat. Es feia servir molt la pedra seca, i hi havia molts pagesos. La gent vivia repartida pel bosc o pel poble. El clima era diferent i la població era jove, i la Guerra Civil va canviar el paisatge i el sector primari era el predominant. No hi havia vehicles com ara, i pocs tenien mula. Hi havia més animals que ara. Els conreus eren de secà.

El Priorat és una terra de vi, per això hi havia moltes eines, com la pollegana, la falç, el càntir o l'arpiot. Al Priorat hi ha molts pobles i abans hi vivia molta gent, però quan va arribar la fil-loxera tota la gent dels pobles va marxar a les ciutats a buscar feina, perquè la fil-loxera s'havia menjat les seves vinyes i la població va baixar molt. Però ara ja fa temps que ha desaparegut i venen cada vegada més gent a plantar vinya i la població torna a créixer.

El Priorat, avui en dia, és molt diferent que fa uns cinquanta, seixanta, setanta anys... tant per la vestimenta com pel paisatge; per exemple. hi ha més pals elèctrics, menys animals i excrements, menys marges, etc. No només això, també es feien servir eines que ara s'han perdut, com la portadora, la pollegana... i d'oficis també se n'han perdut, com el boter, el margener i d'altres. Fins el clima ha canviat, ara no neva ni plou tant com abans.

Avui en dia el Priorat és més modern. Per exemple, ara al paisatge hi ha més pals elèctrics, pantans, centrals eòliques... Les eines també han canviat, abans es feien servir la pollegana, la falç, el càntir... i ara quasi que no. Si ens fixem en la població, ha disminuït bastant. El clima era més fred i més humit; i els hiverns eren nevats. El Priorat ha canviat quasi tot, i també han canviat els oficis, per exemple abans hi havia esmolets i ara no.

La realització d'aquest projecte ha estat possible gràcies a la col·laboració d'entitats locals i centres educatius de la comarca:

Centre Quim Soler [El Molar]
Consell Regulador de la DO Montsant
Biblioteca Municipal i Comarcal Salvador Estrem i Fa [Falset]
Esplai de la gent gran de Falset
Centre de Formació Ocupacional [Falset]
Centre de Recursos de Cornudella de Montsant
IES Priorat [Falset]
SES Montsant [Cornudella de Montsant]
CEIP Dr. Piñol i Aguadé [Cornudella de Montsant]
CEIP Sant Isidre [Capçanes]
CEIP Sant Feliu [Els Guiamets]
CEIP Josep Riba [La Serra d'Almos]
CEIP Onze de Setembre [El Masroig]
CEIP Rossend Giol [Porrera]
CEIP Montsant [Ulldemolins]
CEIP Garbí [Poboleda]
CEIP El Castell [Cabacés]
CEIP Montsant [La Bisbal de Falset]
CEIP Anicet Villar [Marçà]
Celler El Masroig [El Masroig]
Celler Aibar [Darmós]

Una història que em van explicar...

Me'n recordo que...

Avui el Priorat...

[a partir de la proposta "Històries i llocs" del col·lectiu Sans Façon, per a Idensitat 04. Local/Visitant. Art i creació en l'espai social]

coordinació: **Oriol Fontdevila [Idensitat]**

transcripció de textos: **Aïda Jordà**

selecció de textos: **Francesc Vidal, Maral Mikirditsian, Ramon Parramon**

correcció de textos: **Antoni Mateu, Roser Vernet**

fotografies: **Aïda Jordà**

disseny: **Francesc Vidal**

edita: **Comissariat associació**

apt 430. 43200 Reus [Baix Camp]

asscomis@tinet.cat

<http://www.comissariat.cat>

<http://www.prioratcentredart.cat>

<http://www.xarxaprod.cat>

amb el suport de:

Co NC A
Consell Nacional
de la Cultura i de les Arts

 Diputació Tarragona

